MIGRANTENLITERATUUR, OUDE EN NIEUWE GARDE

BACHELORSCRIPTIE

M.A.J. Snepvangers
S438328
19-11-2014
Scriptiebegeleider: dr. A.C.J. de Ruiter
Algemene Cultuurwetenschappen
Faculteit Geesteswetenschappen
Tilburg University

Inhoud

1. Inleiding 2

2. Migrantenliteratuur 4

3. De “oude garde” – Hafid Bouazza 8

3.1. Biografie Hafid Bouazza 8

3.2. Recensies over het werk van Hafid Bouazza 8

4. De “oude garde”- Abdelkader Benali 13

4.1. Biografie Abdelkader Benali 13

4.2. Recensies over het werk van Abdelkader Benali 14

5. Kenmerken migrantenliteratuur Bouazza & Benali 17

6. De “nieuwe garde’- Mano Bouzamour 19

6.1. Biografie Mano Bouzamour 19

6.2. Recensies over het werk van Mano Bouzamour 20

7. De “nieuwe garde” – Özcan Akyol 22

7.1. Biografie Özcan Akyol 22

7.2. Recensies over het werk van Özcan Akyol 22

8. Kenmerken migrantenliteratuur Bouzamour & Akyol 25

9. Conclusie 27

10. Literatuur 31

1. INLEIDING

In 1984 heeft met het verschijnen van de debuutroman *Gekke Mustafa en andere verhalen* van Halil Gür de term migrantenliteratuur voet aan land gezet in de Nederlandse literaire wereld. In deze scriptie wordt aan de hand van de relevante literatuur uitgelegd wat de term en het genre migrantenliteratuur voor betekenissen toegekend hebben gekregen in de loop der tijd.

In 1996 debuteerde Hafid Bouazza met de roman *De voeten van Abdullah* en niet veel later in datzelfde jaar debuteerde ook Abdelkader Benali met het boek *Bruiloft aan zee.* Zij maakten deel uit van een groep schrijvers van allochtone afkomst die debuteerden tussen 1994 en 1997. Bouazza en Benali zijn beide geboren in Marokko en op jonge leeftijd met hun familie naar Nederland geëmigreerd. In een recensie in NRC worden Bouazza en Benali uitgeroepen tot 'duokapitein van de "Marokkaanse garde" die de afgelopen jaren in de Nederlandse literatuur is opgekomen' (Steinz, 22-02-2002).

In 2012 debuteerde Özcan Akyol met zijn boek *Eus,* een jaar later volgde Mano Bouzamour met zijn debuutroman *De belofte van Pisa.* Beide schrijvers debuteerden bijna twintig jaar na Bouazza en Benali. Zij behoren tot een volgende generatie schrijvers. In tegenstelling tot Bouazza en Benali zijn Akyol en Bouzamour in Nederland geboren. De ouders van Akyol zijn geboren in Turkije, die van Bouzamour in Marokko. Met de komst van schrijvers als Akyol en Bouzamour leeft bij mij de vraag op of de deze nieuwe generatie "allochtone schrijvers" ook tot de migrantenliteratuur behoren. Om een antwoord te kunnen geven op deze vraag worden de schrijvers in deze scriptie in twee duo's verdeeld. Bouazza en Benali vormen samen de "oude garde". Zoals eerder beschreven hebben zij een andere achtergrond dan het andere duo, Bouzamour en Akyol, die in deze scriptie de "nieuwe garde" genoemd worden. Ook is het belangrijk om een duidelijke definitie van de term migrantenliteratuur te formuleren. In de loop der tijd zijn er verschillende definities van migrantenliteratuur gevormd door onderzoekers met verschillende achtergronden. Niet alleen in wetenschappelijke artikelen wordt inhoud gegeven aan de term migrantenliteratuur, ook in de vele recensies die geschreven zijn over de publicaties van bovengenoemde schrijvers komt de term veelvuldig aan bod. Door de schrijvers op te delen in twee generaties en hun literatuur te koppelen aan de kenmerken van migrantenliteratuur kunnen er twee onderzoeksvragen opgesteld worden:

1. In hoeverre behoren de schrijvers Hafid Bouazza en Abdelkader Benali met hun literaire werk tot het genre migrantenliteratuur volgens de kenmerken zoals beschreven in de behandelde literatuur over migrantenliteratuur?

2. In hoeverre behoren de schrijvers Özcan Akyol en Mano Bouzamour met hun literaire werk tot het genre migrantenliteratuur volgens de kenmerken zoals beschreven in de behandelde literatuur over migrantenliteratuur?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden wordt er in hoofdstuk twee onderzocht hoe de term migrantenliteratuur gedefinieerd wordt in diverse relevante literatuur. Uit deze verschillende definities komt een eigen definitie voort die in deze scriptie gehanteerd zal worden. In de hoofdstukken drie en vier worden respectievelijk Hafid Bouazza en Abdelkader Benali besproken aan de hand van recensies die zijn geschreven over hun werk. In hoofdstuk vijf wordt de definitie die is geformuleerd in hoofdstuk twee langs de literatuur van beide schrijvers gelegd. Hetzelfde proces wordt in de hoofdstukken zes, zeven en acht toegepast op de schrijvers Bouzamour en Akyol. Uiteindelijk kom ik in hoofdstuk negen tot een eindconclusie met een antwoord op beide onderzoeksvragen.

2. MIGRANTENLITERATUUR

In de jaren negentig van de vorige eeuw debuteerden verschillende schrijvers van niet-Nederlandse afkomst in de Nederlandse literatuur. In een rap tempo volgden de debuten elkaar op. In 1994 verscheen de eerste dichtbundel *Mijn Vormen* van Mustafa Stitou. Een jaar later volgt Naima El Bezaz met haar roman *De weg naar het noorden.* Met de roman *Hoezo bloedmooi* debuteert ook Hans Sahar in 1995. In het daaropvolgende jaar verschijnen ook de debuutromans *De voeten van Abdullah* en *Bruiloft aan zee* van respectievelijk Hafid Bouazza en Abdelkader Benali. Wat deze schrijvers met elkaar gemeen hebben is hun afkomst. Ze zijn geboren in Marokko en op jonge leeftijd naar Nederland gekomen. De meeste van hen zijn als kind van een gastarbeider naar Nederland gekomen. Ze verhuisden allemaal in de tweede helft van de jaren zeventig naar Nederland. Wat deze schrijvers nog meer gemeen hebben is het label migrantenschrijver dat zij opgeplakt hebben gekregen in de periode net na het verschijnen van hun eerste werk. Een label waar deze schrijvers zich over het algemeen niet in kunnen vinden.

In de periode dat deze groep schrijvers debuteerde werd de term migrantenliteratuur erg populair om deze bepaalde groep schrijvers aan te duiden. De term zelf bestond al langer. Een decennium eerder, in 1984, verscheen het boek *Gekke Mustafa en andere verhalen* van Halil Gür. Met het verschijnen van deze bundel heeft de term migrantenliteratuur voet aan land gezet. Gür was de eerste gastarbeider in Nederland die is gaan schrijven over zijn ervaringen in Nederland en zijn herinneringen aan Turkije. Volgens Louwerse (2009) vinden de kenmerken van wat we migrantenliteratuur zijn gaan noemen in het werk van Gür hun oorsprong. Het schrijven over het leven als gastarbeider of kind van een gastarbeider in het koude Nederland en de warme herinneringen aan het vaderland. Louwerse (2009) noemt Gür de eerste vertegenwoordiger van de migrantenliteratuur, een voorbode van wat komen zou. Met het introduceren van het label migrantenliteratuur wordt er onderscheid gemaakt met een andere groep schrijvers van buitenlandse afkomst; de literatuur van schrijvers uit de voormalige koloniën. De literatuur van deze schrijvers wordt vaak postkoloniale literatuur genoemd. “Het werk van schrijvers met wie het nieuwe vaderland geen gedeeld verleden heeft, wordt migrantenliteratuur genoemd” (Louwerse, 2009). Deze tweedeling in de literatuur van allochtone schrijvers in Nederland hebben volgens Louwerse (2009) wel de overeenkomst dat: “de literatuur afwijkt van de literatuur van ‘eigen bodem’ die – zo voelt het althans – ongetekend is door een breuk tussen heden en verleden, of tussen de cultuur van de omgeving en die van de (voor)ouders.”

Nu rijst de vraag welke schrijvers er binnen de categorie migrantenliteratuur vallen.

De autoriteiten op het gebied van de literatuurwetenschap die in deze scriptie besproken worden, hebben ieder een eigen invulling gegeven aan het begrip migrantenliteratuur. Zo haalt Van Uffelen (2004) in zijn artikel de afkomst van de migrantenschrijvers aan. Het label migrantenliteratuur lijkt volgens Van Uffelen (2004) alleen bedoeld voor schrijvers van niet-westerse afkomst. Als voorbeeld gebruikt hij de Amerikaanse schrijfster Ethel Portnoy; zij is geboren in de Verenigde Staten, maar debuteerde als schrijfster met een Nederlandstalig boek. Portnoy is nooit migrantenschrijfster genoemd, maar is wel geëmigreerd naar Nederland en heeft hier haar eerste boek uitgebracht in het Nederlands als originele taal. Volgens Van Uffelen (2004) gaat het zelfs nog wat verder: "Op de keper beschouwd blijkt het zelfs te gaan om literatuur van in Nederland woonachtige auteurs uit een bevolkingsgroep waarmee het sociaal eigenlijk niet echt wil "vlotten". Van deze auteurs verwacht men iets heel bijzonders"(p.1). Van Uffelen (2004) heeft het in het artikel niet over migrantenliteratuur, maar over allochtone literatuur. Deze term verwijst naar dezelfde categorie binnen de Nederlandse literatuur als de term migrantenliteratuur. Ook de termen immigrantenliteratuur, etnische literatuur en multiculturele literatuur verwijzen naar dezelfde categorie binnen de Nederlandse literatuur.

Grüttemeier (2005) omschrijft de term migrantenliteratuur als volgt: "de literatuur van schrijvers die niet meer in hun moedertaal of, van de tweede generatie, in de taal van hun ouders schrijven"(p.1). Deze omschrijving noemt hij passend voor alle tijden en niet uniek binnen de nationale literaire debatten die aan het eind van de twintigste eeuw en het begin van de eenentwintigste eeuw werden en worden gevoerd. Wat Grüttemeier wel specifiek vindt voor de debatten van de afgelopen decennia is dat "een grotere groep schrijvers op grond van biografisch bepaalde verschillen in taal en cultuur wordt onderscheiden" (Grüttemeier, 2005, p.1). De termen migrantenliteratuur en migrantenschrijvers worden vooral gekoppeld aan schrijvers die niet-westers zijn en niet afkomstig zijn uit de voormalige koloniën.

Anbeek (1999) distantieert zich van de term allochtone literatuur. Hij zegt dat de benaming allochtone literatuur "een aantal schrijvers van verschillende leeftijd en achtergrond samenbrengen" (Anbeek, 1999, p.335). Anbeek spreekt liever over Marokkaans-Nederlandse auteurs waarbij "het gaat om Nederlanders tussen de twintig en de dertig jaar, die in Marokko geboren zijn en op zeer jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen" (Anbeek, 1999, p.335). Het artikel is op het moment van het schrijven van deze scriptie vijftien jaar geleden verschenen en dus zijn deze auteurs nu tussen de 35 en 45 jaar oud. Met deze benaming sluit Anbeek andere schrijvers uit die volgens anderen wel binnen de categorie migrantenliteratuur vallen, auteurs zoals Kader Abdolah, die zich in 1988 vestigde in Nederland en afkomstig is

uit Iran. Naast zijn afkomst die niet overeenkomt met de groep auteurs die Anbeek beschrijft, "klopt" ook zijn leeftijd niet. Abdolah is geboren in 1954 en is dus ouder dan de auteurs die Anbeek beschrijft. Toch valt Abdolah volgens anderen wel binnen de categorie migrantenliteratuur. Ook Halil Gür, die wordt gezien als de eerste vertegenwoordiger van migrantenliteratuur in Nederland wordt door Anbeek (1999) uitgesloten. Hij is immers niet van Marokkaanse afkomst, maar geboren in Turkije.

Anbeek (2002) bespreekt de opkomst van de migrantenschrijvers en hoe hun boeken besproken worden door recensenten. Anbeek heeft het in zijn artikel over een vast decor dat terug te vinden is in nagenoeg elk werk van de Marokkaans-Nederlandse schrijvers. De decorstukken betreffen als eerste een vader die als gastarbeider naar Nederland komt, maar die blijft leven in het verleden en dus eigenlijk nog in zijn vaderland verkeert. Vervolgens zijn het zijn kinderen die opgroeien in "het goddeloze Holland" (Anbeek, 2002, p. 291) en van hun geloof vallen. Tenslotte worstelen de kinderen met het geloof en het leven tussen twee culturen. Deze drie punten komen volgens een vast stramien terug in de boeken van de immigrantenauteurs.

Topolska (2003) geeft drie mogelijke definities van de term migrantenliteratuur en alle soortgelijke termen waarmee Nederlandse schrijvers met een andere culturele achtergrond worden benoemd. Ze presenteert in haar beschouwing verschillende definities en de voorkomende auteurs- of genrebenamingen. Ze stelt dat deze definities en termen stoelen op één of meerdere van de volgende criteria: afkomst, de Nederlandse taal of tekstuele kenmerken. Ze komt tot de volgende drie definities van migrantenliteratuur:

1. Literatuur van auteurs met een andere dan Nederlandse culturele achtergrond en met/zonder Nederlandse nationaliteit, in Nederland wonend en publicerend, of
2. Literatuur van wel of niet in het Nederlands schrijvende auteurs met een culturele achtergrond die van het Westerse culturele patroon afwijkt, of
3. Literatuur die de problematiek van het leven in twee culturen thematiseert. (Topolska, 2003, pp. 351-352)

Verder zegt Topolska dat de term migrantenliteratuur functioneert als een overkoepelende categorie voor literatuur geschreven door mensen die buiten het geboorteland leven. De drie definities die Topolska opsomt, sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar juist aan.

Bovenstaande definities van migrantenliteratuur bevatten overlappende en tegengestelde eigenschappen. Om tot een eenduidige definitie van het begrip migrantenliteratuur te komen, worden de belangrijkste en meest voorkomende kenmerken samengevoegd. De termen migrantenliteratuur en allochtonenliteratuur worden door elkaar

gebruikt in bovenstaande definities en daarom worden in deze scriptie ook tweedegeneratieallochtonen meegenomen in het onderzoek. Deze tweede generatie wordt door het CBS als volgt omschreven: “Persoon die in Nederland is geboren en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren”.

In alle definities die in dit hoofdstuk zijn besproken wordt de niet-westerse afkomst van migrantenschrijvers genoemd. Schrijvers van westerse afkomst worden volgens van Uffelen (2004) geen migrantenschrijvers genoemd. Hij haalt als voorbeeld de Amerikaanse schrijfster Ethel Portnoy aan, zij debuteerde als schrijfster met een Nederlandstalig boek en is nooit migrantenschrijfster genoemd. Ook literatuur van schrijvers die afkomstig zijn uit de voormalige koloniën wordt geen migrantenliteratuur genoemd: “Het werk van schrijvers met wie het nieuwe vaderland geen gedeeld verleden heeft, wordt migrantenliteratuur genoemd” (Louwerse, 2009). De tweede eigenschap die in bijna alle beschreven definities voorkomt is dat de taal waarin geschreven wordt niet meer de moedertaal of, van de tweede generatie, de taal van de ouders is. Migrantenliteratuur uit Nederland wordt dus in het Nederlands geschreven. De derde eigenschap van de definitie van migrantenliteratuur die in deze scriptie gehanteerd wordt is het schrijven over de problematiek van het leven tussen twee culturen. Anbeek (2002) beschrijft drie decorstukken die volgens een vast stramien voorkomen in de boeken van Marokkaans-Nederlandse auteurs. De decorstukken impliceren de worsteling van kinderen van gastarbeiders met het geloof en het leven tussen twee culturen. Anbeek (2002) lijkt te zeggen dat de problematiek van het leven tussen twee culturen alleen van toepassing is op kinderen van gastarbeiders van Marokkaanse afkomst. Dit is echter niet het geval; kinderen van niet-westerse gastarbeiders die in Nederland zijn komen wonen zullen in meer of mindere mate te maken hebben (gehad) met dit probleem. Daarom worden in deze scriptie de decorstukken die Anbeek (2002) beschrijft, opgenomen in de definitie van migrantenliteratuur. De definitie van migrantenliteratuur die gehanteerd wordt in deze scriptie bevat de drie bovenstaande, uitgewerkte eigenschappen die het meest voorkomen in de artikelen die voor deze scriptie geselecteerd zijn.

3. DE "OUDE GARDE" – HAFID BOUAZZA

3.1. BIOGRAFIE HAFID BOUAZZA

Hafid Bouazza is op 8 maart 1970 geboren in Oujda, Marokko. Zijn vader is Marokkaan, zijn moeder Algerijnse. Zijn vader vertrok in 1971 als gastarbeider naar Nederland. Op 7-jarige leeftijd vertrok ook Hafid, met de rest van het gezin, naar Nederland. Bouazza groeide met zijn broers en zussen op in het Zuid-Hollandse dorp Arkel. Zijn moeder zorgde ervoor dat Bouazza thuis de Koran uit het hoofd leerde in klassiek Arabisch. Na de middelbare school startte hij de universitaire studies Nederlands en Arabische taal- en letterkunde. Deze studies heeft hij nooit afgerond door zijn succes als schrijver.

In 1996 verscheen Bouazza's roman *De voeten van Abdullah* bij uitgeverij Prometheus. Dit debuut werd bekroond met de E. du Perronprijs in 1996. In de jaren volgend op dit debuut verschenen onder andere een novelle (*Momo,* 1998), een roman (*Salomon*, 2001), twee toneelstukken (*Apollien*, 1998 en *De slachting in Parijs*, 2001), een uit het Arabisch vertaalde poëziebloemlezing (*Schoon in elk oog is wat het bemint*, 2000) en een Boekenweekessay (*Een beer in bontjas*, 2001). In 2003 ontving Bouazza een Gouden Uil en de Amsterdamprijs voor de Kunsten voor zijn roman *Paravion*, ook werd dit boek genomineerd voor de AKO Literatuurprijs 2004. Na *Paravion* schreef Bouazza een aantal jaren geen romans meer. Wel verschenen er bloemlezingen en essaybundels van de schrijver. Ook schreef hij uitgebreidere en herziende versies van *Schoon in elk oog is wat het bemint* en *Beer in bontjas*. In 2009 verscheen *Spotvogel*, en in 2014 verscheen *Meriswin;* zijn tot nu toe laatste roman.

3.2. RECENSIES OVER HET WERK VAN HAFID BOUAZZA

In recensies over *De voeten van Abdullah*, het eerste werk van Bouazza, grijpen veel recensenten terug naar de afkomst van de schrijver. De verhalen in *De voeten van Abdullah* spelen zich af in een Arabisch land, Marokko lijkt logisch vanwege de afkomst van Bouazza. Ook de inhoud van de verhalen hebben een Arabisch karakter, er wordt gesproken over imams, sjeiks en de islam. Vrouwen worden uit het openbare leven geweerd en de mannen proberen de wetten van de islam na te leven. Bouazza neemt het geloof op de hak, zijn personages doen vreemde uitspattingen omdat het geloof hen verboden oplegt. Niet alleen in zijn eerste roman komt deze thematiek voor, in verschillende boeken die hierop volgen komt dezelfde thematiek voor. Reden genoeg, zo lijkt het, om het werk van Bouazza als migrantenliteratuur te bestempelen. Niet alleen de inhoud wordt in recensies beschreven als iets uitheems, iets waar we nog geen kennis mee hebben gemaakt. Ook de schrijfstijl van

Bouazza wordt zo genoemd. Benzakour (2004) noemt het werk van Bouazza "een bonte en tot nog toe ongekende verzameling magische en van sensualiteit zinderende verhalen die qua toon en sfeer rechtstreeks verwezen naar de beroemde *Duizend-en-één-nacht*sprookjes"(p.305) Jaap Goedegebuure schrijft in zijn recensie over *De voeten van Abdullah:*

> Wat moet het publiek denken van een in Marokko geboren debutant bij het lezen van zinnen als de volgende: "De lodders licht en schaduw hadden vrij spel"; "En ik wist wat hij deed op de hilde in de stal"; "Ik kon slechts bedwelmd smuilen voortbrengen"(...) Tien tegen een dat de reactie er een is in de trant van: komt me daar zo'n tweede-generatie allochtoon de literaire paradijsvogel spelen! Een marktkoopman die vent in zelfgefabriekte koopwaar is er niets bij! Nu ja, een exotische indruk maakt het zeker (HP/DE TIJD, 16 augustus 1996).

Goedegebuure noemt de stijl exotisch, Mulder denkt in zijn recensie dat de beeldspraak en gebruikte woorden van Bouazza afkomstig zijn uit de Arabische literatuur:

> Zijn schrijven doet nog het meest denken aan het barokke van de klassieke en moderne Arabische literatuur, met zijn grote voorkeur voor beeldspraak en lange zinnen. Bouazza schrikt niet terug voor vreemde woorden als: nebbespitsorig, heilichten, ontgeven en wanlust. (NRC Handelsblad, 7 juni 1996)

In tegenstelling tot wat deze recensenten in eerste instantie verwachten, blijken de woorden en zinnen die Bouazza gebruikt en zo gekunsteld lijken, gewoon Nederlands te zijn. De woorden zijn echter al tientallen jaren niet meer in gebruik. Het zijn verouderde woorden die alleen nog terug te vinden zijn in het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, daar waar Bouazza ze gevonden heeft. Voor Goedegebuure (1996) maakt het niet uit waar Bouazza de woorden gevonde heeft, hij heeft woorden te kort om te kort om het debuut te prijzen:

> Oud of nieuw, in de Nederlandse woordenschat gevonden of zelf bedacht, Hafid Bouazza is op de motor van zijn stilistische bluf naar voren gestormd als een belangrijk schrijver. (…) eigenzinnige maar goed gekozen woorden, gevoel voor ironie en groteske, en een relativerende spot die naar minstens twee kanten - Nederland én het land van herkomst - afstand schept (HP/De Tijd, 16 augustus 1996).

Naast het gebruik van deze verouderde Nederlandse woorden, maakt Bouazza ook gebruik van de stijl van de Tachtigers. Onno Blom komt hier in zijn recensie op terug:

> Bouazza schreef 'De voeten van Abdullah' zonder een spoortje ironie in de taal van de Tachtigers. Hij volgde het spoor van de sensitieve verzen van Gorter en - zo liet hij in interviews weten - van de barokke poëzie van de haast vergeten dichter Geerten

Gossaert. (Trouw, 8 mei 1998)

Deze schrijfstijl is verrassend te noemen, de gehanteerde schrijfstijl is een beetje in de vergetelheid geraakt en vrij onbekend bij de generatiegenoten en lezers van Bouazza. Hierdoor lijkt zijn stijl erg gekunsteld en zijn werk moeilijk door te komen. Na zijn debuut werd Bouazza geprezen om zijn virtuoze gebruik van de Nederlandse taal, maar in recensies over *Momo*, zijn tweede boek, wordt dezelfde virtuositeit bestempeld als gekunsteld en nietszeggend. Ook Goedkoop heeft moeite met het taalgebruik van Bouazza:

> Je ziet Bouazza's verbeelding hoge toeren maken om dat ene godgegeven woord te vinden, maar de jouwe wordt intussen bekwaam de kop in gedrukt. Momo is daarmee uiteindelijk, als je een beetje afstand neemt, een boekje dat zijn eigen graf graaft (NRC Handelsblad, 8 mei 1998).

Ook stelt dat Goedkoop (1998) dat er een keuze gemaakt moet worden om het boek door te komen: een goed woordenboek aanschaffen of er maar om lachen. “Maar in beide gevallen is de uitkomst dat je niet in het verhaal gezogen wordt, maar net de andere kant op wordt gestuurd en er dus uitvalt. Je wordt van je werk gehouden, als lezer - door de schrijver.” (NRC Handelsblad, 8 mei 1998) Ook Goedegebuure is niet te spreken over het tweede boek van Bouazza. Na een lovende recensie van het debuut van Bouazza, schrijft hij over de opvolger dat het “een heel grote mislukking” (HP/De Tijd, 1 mei 1998) is. Net zoals Goedkoop bekritiseerd hij de stijl van Bouazza:

> Je moet wel bij de befaamde Tachtigers in de leer zijn geweest om plezier te hebben in priegelige frases van het soort ‘het watergebrokenlichtgevlekte schildpadgeblokte gesteente onder het zacht rimpelend zeewater dat schubbig en warrelig weerkaatst’. ... Bouazza’s stijl eist zoveel aandacht op dat verborgen blijft hoe graatmager zijn verhaal wel niet is. (HP/DE TIJD, 1 mei 1998)

Anbeek (2002) constateert dat andere recensenten wel positief reageren op *Momo,* zij het met een merkwaardige ondertoon. Zo schrijft Truijens, “Een geboren schrijver die, in één moeite door, een paar eeuwen taalschat van zijn tweede land opzoog en liet versmelten met de rijke verhaalcultuur die hij in zijn kleutertijd kreeg ingelepeld” (De Volkskrant, 15 mei 1998). Anbeek (2002) vraagt zich af wat er nu geprezen wordt in de recensies; “Bouazza's talent of het feit dat hij meer Nederlandse woorden kent dan de gemiddelde autochtoon? Met andere woorden: hoe zou *Momo* besproken zijn wanneer het niet door een auteur van Marokkaanse afkomst geschreven was?” (pp.298-299) Het lijkt er volgens hem op dat deze buitenliteraire factoren het oordeel over het werk van Bouazza beïnvloeden.

Louwerse (2009) haalt deze problematiek ook aan. Ze stelt dat het taalgebruik van

Bouazza verwarring zaait. Bouazza kiest ervoor woorden te gebruiken die veelal in de vergetelheid zijn geraakt in de Nederlandse taal. Louwerse (2009) vraagt zich af of dit taalgebruik een vorm is van aanstellerij of dat het literatuur is. Een duidelijk antwoord op deze vraag is niet te krijgen. Bewijzen zijn er niet dat Bouazza om de "verkeerde" redenen bejubeld wordt. Volgens Louwerse (2009) wordt het werk van de meeste migrantenschrijvers "gekenmerkt door een mate van literaire onherkenbaarheid" (p.268). Deze groep auteurs denkt *out of the box* en houdt zich niet aan literaire conventies. In de periode dat deze groep schrijvers debuteerden vielen zij op met hun culturele achtergrond in de voornamelijk monoculturele Nederlandse literatuur.

De toon die gezet lijkt te worden betreffende migrantenschrijvers is dat ze niet erg serieus worden genomen. Dit lijkt ook een kenmerk te zijn van het migrantenschrijverschap. Je bent een migrantenschrijver als je nog niet volledig bent geaccepteerd in de Nederlandse literatuur en van Marokkaanse of Turkse afkomst bent. Door recensenten wordt regelmatig gezegd dat Bouazza zich ontworsteld heeft van het stempel migrantenschrijver, hij wordt serieus genomen, wint prijzen en hoort dus officieel bij de Nederlandse literatuur. Hans Goedkoop windt zich hierover op:

> Een 'allochtone schrijver' dient zich aan, de eerste die we ernstig nemen, en hij blijkt al zo geïntegreerd te zijn dat hij zich aansluit bij een uit de klei getrokken Hollands idioom. Maar wat doen wij, met ons korte termijn-geheugen voor de kunst? We zien het Nederlandse aan voor iets uitheems, geweldig fascinerend, en we maken de auteur een compliment dat hij als allochtoon zo enig afwijkt. (NRC Handelsblad, 8 mei 1998)

Goedkoop gaat in zijn recensie nog verder. De reden dat er zo op de taal van Bouazza gelet werd in *De voeten van Abdullah* was omdat hij een allochtone schrijver is. 'Een allochtone schrijver is en brabbelaar, meer speeksel dan grammatica, of juist een orakel, bewonderd om zijn raadselachtigheid. Een allochtone schrijver is een schrijver die je niet hoeft te bevatten.' (NRC Handelsblad, 8 mei 1998) Uit de recensie valt op te maken dat Goedkoop het niet eens is met deze simplistische gedachten over migrantenliteratuur. Hij schrijft met enige euforische drift over het feit dat Bouazza voor zijn novelle *Momo* gekozen heeft voor een andere thematiek dan in *De voeten van Abdullah*. In *Momo* 'maakt hij ons elke allochtone typecasting onmogelijk. Er komt geen Marokkaan in voor, geen vrouw in sluiers, er wordt zelfs geen geit meer in geneukt.'

Goedegebuure ziet de term migrantenschrijver als een rem voor de schrijver om zijn werk goed te kunnen doen.

> ... een van de aangenaamste verrassingen van het afgelopen seizoen, al was het alleen

> maar omdat een van oorsprong Marokkaanse schrijver zich in één klap heeft ontworsteld aan de rem van de benaming ‘allochtoon schrijver’, maar dan wel met behoud van een thematiek en een kijk op dingen die zijn gevormd door het pendelverkeer tussen twee culturen. (HP/DE TIJD, 16 augustus 1996)

Ook Nanda Roep doet haar duit in het zakje wat betreft Bouazza als migrantenschrijver: “Bouazza is geen ‘gewone’ allochtone schrijver. ... Nee, hij is een Nederlandse schrijver die zijn verhalen ‘toevallig’ in Marokko situeert.” (Trouw, 14 mei 1996) Ook Jeroen Vullings haalt in zijn recensie van *Spotvogel* een (in zijn ogen) kenmerk aan van het migrantenschrijverschap en waar Bouazza niet aan voldoet: “Gelukkig geeft hij nog steeds niet thuis voor invuloefeningen en back to my roots-proza, waar altijd op gerekend wordt bij auteurs op het snijpunt van twee culturen.” (Vrij Nederland, 7 mei 2009)

4. De "oude garde"- Abdelkader Benali

4.1. Biografie Abdelkader Benali

Abdelkader Benali werd op 25 november 1975 geboren in de Marokkaanse plaats Ighazzazen. Op vierjarige leeftijd verhuisde hij met zijn familie naar Rotterdam. Abdelkaders vader was een gastarbeider en maakte in 1979 gebruik van de mogelijkheid tot gezinshereniging die door de Nederlandse overheid mogelijk werd gemaakt. Abdelkader en zijn zusje konden naar Nederland komen. Ze groeiden op een in rustige wijk in Rotterdam, waar verder niet veel andere Marokkanen woonden. De moeder van Benali spreekt amper Nederlands, waardoor er thuis nog altijd in het Tamazight wordt gesproken. Abdelkader Benali heeft tweeënhalf jaar Geschiedenis gestudeerd aan de Universiteit Leiden, hij heeft deze studie nooit afgemaakt. In zijn studietijd woonde hij in Leiden en tegenwoordig is hij woonachtig in Amsterdam.

In 1996 debuteerde Benali met de roman *Bruiloft aan zee* bij uitgeverij Vassallucci. De roman werd in 1997 bekroond met de Geertjan Lubberhuizenprijs voor het beste debuut. Ook werd het boek genomineerd voor de Libris Literatuurprijs 1997. Internationaal viel de roman in de prijzen: in 1999 ontving Benali de Franse Prix de Meilleur Premier Roman Etranger. *Bruiloft aan zee* is inmiddels in vertaling verschenen in onder meer Engeland, de Verenigde Staten, Spanje, Duitsland, Frankrijk en Denemarken. In veel recensies wordt het boek positief besproken. In 1999 ging Benali's toneelstuk *De Ongelukkige* in première. Het stuk werd meer dan vijftig keer opgevoerd. Tussen 1999 en 2002 verschenen er verschillende werken van Benali, maar het volgende hoogtepunt verscheen in 2002, *De Langverwachte.* Voor deze roman ontving Benali de Libris Literatuurprijs 2003. In 2005 maakte hij de overstap van uitgeverij Vassallucci naar uitgeverij De Arbeiderspers. Binnen anderhalf jaar verschenen onder andere een toneelstuk (*Jasser*), een dichtbundel (*Panacee*), een reportage (*Berichten uit een belegerde stad)* en een roman (*Laat het morgen mooi weer zijn).* In 2009 keerde Benali met *De stem van mijn moeder* terug naar het thema uit *Bruiloft aan zee:* dat van het migrantenkind tussen twee culturen. *De stem van mijn moeder* ontving in 2009 de E. du Perronprijs. Tussen 2009 en 2013 schreef Benali over zijn liefde voor hardlopen en over de voetbalgekte in Zuid-Afrika tijdens het WK in 2010. In het najaar van 2013 verscheen de roman *Bad Boy*, waar Benali inspeelt op de affaire rond Badr Hari. Ook in deze roman komt het thema van de multiculturele samenleving en de dubbele culturele identiteit van een migrant terug.

4.2. Recensies over het werk van Abdelkader Benali

Het debuut *Bruiloft aan zee* wordt in eerste instantie nauwelijks gerecenseerd. Er is geen aandacht voor het werk in de pers, tot het opeens genomineerd wordt voor de Libris Literatuurprijs. Ook na deze nominatie zijn de recensenten nog niet meteen overtuigd van de kwaliteit van het boek. In *Vrij Nederland* (5 april 1997) bespreekt Jeroen Vullings de roman: 'Benali's stilistische mengelmoes is te veel van het goede.' Ondanks de terughoudende recensies raakt het publiek geïnteresseerd in de roman. Twee jaar na de verschijning is het boek al aan de veertiende druk toe.

Het tweede boek van Abdelkader Benali, *De Langverwachte*, verscheen in 2002. Zes jaar na het verschijnen van zijn debuut, maar Benali heeft niet stilgezeten. Tussen 1996 en 2002 heeft Benali twee toneelstukken en een verhalenbundel geschreven. Voor zijn roman *De Langverwachte* ontving Benali in 2003 de Libris Literatuurprijs. De discussie die volgde op deze uitverkiezing draaide vooral om het al dan niet politiek-correcte karakter van de jurybeslissing. Collega-schrijver Kader Abdolah claimde de prijs als een overwinning voor alle allochtonen. Hij is van mening dat de uitverkiezing van Benali als winnaar van de belangrijke literatuurprijs een erkenning is van de aanwezigheid van allochtonen in de Nederlandse samenleving. Benali gaat echter tegen deze claim en mening in. Abdolah's uitspraken bevestigen het idee dat Benali de prijs niet heeft gewonnen om zijn literaire kwaliteit, maar meer om zijn etnische achtergrond. In een interview met Arjan Peters (zoals geciteerd in het artikel *New Germans, New Dutch. Literary Interventions* van Liesbeth Minnaard, 2008) reageert Benali: 'Een jury bekroont het beste boek, niet het boek van een prijzenswaardige allochtoon. Mocht die omstandigheid een overweging zijn geweest, dan ben ik alsnog bereid de prijs, inclusief het geld, direct in te leveren.' Liesbeth Minnaard gaat in haar artikel *Miscommunicatie na migratie. Het literaire werk van Abdelkader Benali verkent de kloof tussen de generaties* (2009) verder in op de discussie. Minnaard (2009) stelt dat de vragen betreffende de literatuur van Benali zelden gaan over zijn stijl en werkwijze, maar meer de nadruk leggen op zijn Marokkaanse achtergrond. Benali schroomt niet om de multiculturele samenleving in al haar facetten terug te laten keren in zijn literaire werk. Migratie, multiculturaliteit en interculturele misverstanden zijn centrale thema's in zijn oeuvre.

Voor Benali geldt, net als voor Bouazza, dat recensenten in hun betoog refereren aan de Marokkaanse afkomst van de schrijver. Dit gebeurt vooral in recensies naar aanleiding van het verschijnen van de eerste twee boeken. Abdelkader Benali behoort tot de groep schrijver van niet-Nederlandse afkomst die halverwege de jaren negentig debuteerden. Dit gegeven is

voor veel recensenten mede aanleiding om te refereren naar de afkomst van Benali. Voor Hans Goedkoop is niet alleen hun afkomst, maar ook de jonge leeftijd waarop deze schrijvers debuteerden een reden om ze als groep te behandelen: "Terwijl de meeste Nederlandse schrijvers pas debuteren rond hun dertigste, ... duikt onder de tweede generatie allochtonen sinds een jaar of wat de ene schrijver na de andere op die nog maar net, of nog niet eens, meerderjarig is." (NRC Handelsblad, 25 oktober 1996) Als reden voor het debuteren op jonge leeftijd voert hij vervolgens de afkomst van de schrijvers aan. Goedkoop ziet het debuteren als haast van de schrijvers, want "wie geen ondubbelzinnig thuis heeft, moet er zelf een maken, ... en hoe sneller hoe liever." (NRC Handelsblad, 25 oktober 1996)

Abdelkader Benali en Hafid Bouazza hebben heel wat met elkaar gemeen en in recensies van hun boeken is dit duidelijk terug te zien. Regelmatig worden de twee schrijvers met elkaar vergeleken, Pieter Steinz haalt in zijn recensie van *De Langverwachte* aan dat de schrijvers zelfs worden uitgeroepen tot "duokapitein van de Marokkaanse garde".(NRC Handelsblad, 22 februari 2002) Voor beide schrijvers geldt dat het taalgebruik dat zij hanteren in hun boeken 'anders' is dan het taalgebruik van hun generatiegenoten. Hoe Bouazza het vocabulaire van de Tachtigers en verouderde woordenboeken gebruikt, zo borrelen en bruisen de woorden als vanzelf omhoog bij Benali. Of zoals hij zelf zegt, "Ze gaan met me op de loop, hebben een eigen logica." Dit oer-Hollandse taalgebruik wordt door recensenten vaak gezien als vertaald Arabisch of Berbers. Ook worden de termen sprookjesachtig, exotisch en schilderachtig Marokkaans gebruikt in recensies. De recensenten lijken niet te weten wat ze met dit ongewone taalgebruik aan moeten, dus gokken ze het er maar op dat het een verschijnsel is uit 'die andere cultuur' van de schrijvers. Waar Bouazza bejubeld wordt om zijn originele taalgebruik, is dit bij Benali vaak niet het geval. Jeroen Vullings is van mening dat "het proza van Benali hoofdbrekers oplevert, niet omdat het zo briljant is, maar vooral door ongericht Nederlands en gebrek aan logica. Hij schrijft nodeloos ingewikkeld en omslachtig, gebruikt vergezochte metaforen die meestal ontsporen." (Vrij Nederland, 28 maart 2009) Ook Arie Storm stoort zich aan het taalgebruik, hij vindt dat de roman in een eigenaardig jargon is geschreven en het gebruik van beeldspraak vindt hij gammel. Ook vraagt hij zich af of Benali op de hoogte is van de precieze betekenis is van sommige woorden. Storm sluit zijn recensie af met duidelijke taal: "Ik zou zeggen: geef Benali de P.C. Hooftprijs, misschien dat hij dan eindelijk stopt met schrijven." (Het Parool, 11 maart 2009) Vullings en Storm schreven hun recensies over de roman *De stem van mijn moeder* in 2009. Vullings vraagt zich na dertien jaar schrijverschap van Benali nog steeds af of de incidenteel mooie zinnen en scènes door talent of door toeval uit zijn pen zijn gekomen. Ook Pieter

Steinz is kritisch in zijn recensie van *De Langverwachte*. Hij citeert een zin uit het boek om aan te geven hoe hij over het werk denkt: “Soms ben je glashelder, en soms ben je verward als modder.” (Benali, zoals geciteerd in Steinz, 22 februari 2002) Hij noemt het proza een potpourri aan stijlen en ook:

> De extreem lange zinnen waarin de schrijver overduidelijk genoegen schept, met hun haakjes, hun streepjes en hun bijstellingen zonder komma’s, lopen té vaak in het honderd; en de kwistig rondgestrooide metaforen zijn meer dan eens overdreven, op het mislukte af. (NRC Handelsblad, 22 februari 2002)

Steinz ziet het talent van Benali, ondanks de brei van stijlen, nog steeds. “*De Langverwachte* wemelt van de mooie, vaak absurdistische oneliners.”(NRC Handelsblad, 22 februari 2002)

Niet alleen bij de latere werken *De stem van mijn moeder* en *De Langverwachte* is de kritiek stevig. Jeroen Vullings heeft met *Bruiloft aan zee* ook al veel moeite. Ondanks dat het werk genomineerd werd voor de Libris Literatuurprijs, noemt hij het “opmerkelijk, wonderlijk, en zowel ergerniswekkend als boeiend.” Deze termen zijn erg tegenstrijdig, maar Vullings legt uit wat hij bedoelt.

> Stijlen wisselen elkaar af, vloeien in elkaar over, uit de meest uiteenlopende taalregisters wordt zonder onderscheid geplukt. … Een voordeel van Benali’s losse aanpak is dat de scènes die rechttoe rechtaan verteld worden, beter tot hun recht komen te midden van het resterende absurde en groteske verhaalmateriaal, en ontdaan worden van eventuele pathetiek. (Vrij Nederland, 5 april 1997)

Uiteindelijk schrijft Vullings Benali nog niet af, maar er is wel werk aan de winkel voor de schrijver: “Vertellen kan Benali, maar hij zal moeten besluiten welke planten hij in zijn wildbegroeid exotisch tuintje na het wieden laat staan.” (Vrij Nederland, 5 april 1997) Tien jaar later bleek deze hoop ijdel volgens Vullings na het lezen van *Feldman en ik*. Hij geeft zelfs toe dat hij voor *De stem van mijn moeder* maar twee boeken gerecenseerd heeft, “uit weerzin om steeds over hetzelfde euvel te moeten beginnen.” (Vrij Nederland, 28 maart 2009) Goedkoop is optimistischer in zijn recensie van *Bruiloft aan zee*. Hij mist dan wel de dwingende vorm en concentratie van Benali in het boek, maar zegt ook dat Benali “kauwt op elk woord, hij proeft en geniet, dat blijkt uit alles, het plezier spat er vanaf.” (NRC Handelsblad, 25 oktober 1996) In een vergelijking met Bouazza zegt hij dat die schrijver zijn taal en thema’s een veel dwingender kracht weet mee te geven. Bouazza is zes jaar ouder dan Benali en dat is merkbaar in de boeken volgens Goedkoop, die jaren komen voor Benali vanzelf. Met deze woorden spreekt Goedkoop de hoop en het vertrouwen uit dat het voor Benali wel goed komt met zijn talent.

5. KENMERKEN MIGRANTENLITERATUUR BOUAZZA & BENALI

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie is een definitie van migrantenliteratuur geformuleerd. Aan deze definitie zijn de volgende drie eigenschappen gekoppeld:

1. De auteurs zijn van niet-westerse afkomst.
2. De taal waarin geschreven wordt is niet meer de moedertaal of, bij de tweede generatie, de taal van de ouders.
3. Het schrijven over de problematiek van het leven tussen twee culturen.

In dit hoofdstuk wordt de literatuur van Hafid Bouazza en Abdelkader Benali langs deze kenmerken gelegd. Er wordt gekeken in hoeverre de literatuur van de twee schrijvers overeenkomsten vertoont met de eigenschappen van migrantenliteratuur en of de literatuur tot het genre migrantenliteratuur behoort.

De eerste eigenschap van migrantenliteratuur omvat de niet-westerse afkomst van de auteur. Bouazza en Benali zijn beide geboren in Marokko en op jonge leeftijd naar Nederland geëmigreerd. Hafid Bouazza was zeven jaar oud toen hij naar Nederland emigreerde, Abdelkader Benali was vier jaar oud. Voor beide schrijvers geldt dat zij zijn opgevoed met de Marokkaanse cultuur, normen en waarden van hun ouders. Ook het islamitische geloof speelde een grote rol in de opvoeding van de schrijvers. De Marokkaanse cultuur en de Islam worden als niet-westers bestempeld. Een niet-westerse allochtoon is volgens het CBS een "allochtoon met als herkomstgroepering een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije" (www.cbs.nl). Deze eigenschap van migrantenliteratuur is dus van toepassing op Hafid Bouazza en Abdelkader Benali.

De tweede eigenschap is de Nederlandse taal waarin geschreven wordt, en niet meer de moedertaal of, bij de tweede generatie, de taal van de ouders. De moedertaal van Bouazza is het Arabisch. Thuis bij zijn ouders wordt deze taal nog steeds gesproken. Op school leerde Bouazza Nederlands en om het gevoel met zijn moedertaal niet kwijt te raken, moest hij van zijn moeder grote delen van de Koran uit zijn hoofd leren. Later heeft Bouazza ervoor gekozen om Arabische taal en letterkunde te studeren. Hij wilde deze studie gebruiken om belangrijke Arabische werken te vertalen in het Nederlands. De studie heeft hij niet afgerond, maar hij heeft wel Arabische werken vertaald. Het schrijven van boeken doet Bouazza in het Nederlands, hij schrijft dus niet in zijn moedertaal. Het Tamazight is de moedertaal van Benali. Met zijn ouders spreekt hij al zijn hele leven in deze taal. In zijn jeugd sprak hij thuis Tamazight en op school en met zijn vrienden Nederlands. Met zijn zus sprak hij thuis ook Nederlands. Het Nederlands beheerste hij al snel beter dan het Tamazight omdat de reikwijdte van gesprekken in het Nederlands groter was dan de reikwijdte van de gesprekken met zijn

ouders. Voor Benali geldt, net als voor Bouazza, dat hij zijn romans in het Nederlands schrijft. Voor beide schrijvers is de tweede eigenschap van migrantenliteratuur van toepassing op hun literatuur.

De derde eigenschap betreft de inhoud van de boeken van de auteurs, namelijk het schrijven over de problematiek van het leven tussen twee culturen. De kloof tussen twee culturen wordt in de roman *De voeten van Abdullah* van Hafid Bouazza weergegeven door het verschil tussen het verhaal dat zich grotendeels afspeelt in Marokko en het jargon van De Tachtigers uit de Nederlandse taal die Bouazza gebruikt. Met fraai gekozen Nederlandse woorden schrijft hij met spot over de Islam en de Marokkaanse cultuur. De combinatie van inhoud en stijl laten beide culturen samenkomen in het boek. Toch blijft er een duidelijk verschil zichtbaar tussen de twee culturen doordat Bouazza ervoor gekozen heeft om de inhoud van het verhaal en de stijl waarin het geschreven is niet met elkaar te laten mengen. In de roman *Bruiloft aan zee* van Benali zijn de decorstukken die Anbeek (2002) beschrijft terug te vinden. Het verhaal beschrijft een vader de als gastarbeider naar Nederland is gekomen maar blijft leven in het verleden en dus eigenlijk nog in zijn vaderland verkeert. Vervolgens zijn het de kinderen die opgroeien in Nederland en van hun geloof vallen. Tenslotte worstelen de kinderen met het geloof en het leven tussen twee culturen. Vlak voor de bruiloft van het zusje en de oom van de hoofdpersoon blijkt de oom te zijn gevlucht. De hoofdpersoon, Lamarat, krijgt de taak om de oom op te sporen en zo de eer van de familie te redden. De Marokkaanse traditie staat op het spel. Lamarat heeft weinig meer met die traditie, na opgegroeid te zijn in Nederland. Veel van wat hij in Nederland meegekregen heeft van de Marokkaanse cultuur en tradities hebben en negatieve weerslag op de jongen. De koranles in stinkende klaslokalen en de koelkasten en stapels tuinstoelen die zijn vader naar Marokko stuurde hebben verval van de traditie ingezet en Lamarat aan het twijfelen gemaakt over het leven tussen de Marokkaanse en Nederlandse cultuur. Beide schrijvers laten de thematiek over de problematiek van het leven tussen twee culturen terugkomen in hun romans.

6. De "nieuwe garde"- Mano Bouzamour

6.1. Biografie Mano Bouzamour

Mano Bouzamour is geboren in Amsterdam op 19 maart 1991. Zijn officiële naam is Mohamed Bouzamour, maar zo wordt hij vrijwel door niemand meer genoemd. Bouzamour is een zogenaamde tweede generatie allochtoon, zelf is hij geboren in Nederland, maar beide ouders zijn geboren in Marokko. Samen met zijn drie broers en drie zusjes groeide hij op in de Amsterdamse buurt de Pijp. Bouzamour is dus opgegroeid met twee culturen; thuis worden de Marokkaanse tradities volgehouden en wordt er amper Nederlands gesproken. De analfabetische, islamitische ouders van Bouzamour zijn erg gelovig en volgens hun zoon ook erg ouderwets. Op school en op straat leeft Bouzamour in de Nederlandse cultuur.

In oktober 2013 verscheen zijn debuutroman *De belofte van Pisa* bij uitgeverij Prometheus. In de eerste weken na het verschijnen van zijn roman krijgt Bouzamour een lading kritiek over zich heen vanuit de Marokkaanse gemeenschap. Smid (2013) schrijft in *Trouw* over de verwensingen aan het adres van Bouzamour:

> Veel Marokkaans-Nederlandse jongens vinden dat Bouzamour zijn ziel aan de Hollanders heeft verkocht. "Alles voor een plekje bij Flauw & Bitterman", is nog het mildste commentaar op de websites Maroc.nl, Marokko.nl en Wijblijvenhier.nl, naar aanleiding van de twee keer dat hij te gast was bij 'Pauw & Witteman'. Erger: 'verwesterde landverrader', 'vieze teringhomo' of 'ongedierte', en de verwensing: 'mag een ongeluk je treffen" (Trouw, 22 december 2012).

Verder wordt er onder andere gezegd dat Bouzamour zijn afkomst verloochent en zijn ouders beledigt (Smid, 2013). Bij een deel van zijn familie, waaronder zijn ouders, is hij niet meer welkom. Zijn ouders hebben het boek niet gelezen omdat ze analfabeet zijn, hen is verteld dat het boek duivels is.

De belofte van Pisa is deels autobiografisch. Mano Bouzamour schrijft over zijn jeugd in de Pijp. Hij hing op straat rond met zijn Marokkaanse leeftijdsgenootjes en zijn oudere broer en diens vrienden. Na de basisschool ging hij naar de havo op het Hervormd Lyceum in Amsterdam-Zuid. Op deze school kwam hij in een hele nieuwe wereld terecht, zijn schoolgenoten kwamen vooral uit welvarende gezinnen en zijn Marokkaanse leeftijdsgenoten met wie hij op straat hing zaten op andere scholen. De twee werelden waar Bouzamour in leefde gedurende zijn middelbare schooltijd zorgen voor problematische situaties. Bouzamour heeft nooit willen kiezen tussen deze werelden en dit leverde genoeg stof tot het schrijven van zijn debuutroman.

6.2. Recensies over het werk van Mano Bouzamour

De Marokkaanse afkomst van Bouzamour wordt vaak aangehaald in recensies en in zijn schrijfstijl zie je zijn Marokkaanse tongval terug volgens Thomas van Veen in *NRC Handelsblad* (8 november 2013) Net als bij Bouazza en Benali, wordt ook bij Bouzamour zijn taalgebruik en schrijfstijl gezien als iets wat is overgebleven uit zijn Marokkaanse afkomst. De tongval waar van Veen het over heeft omschrijft hij als: "Een knetterend taalregister van fonkelende, platte én steriele formuleringen, die soms ook in de hoogste versnelling op het dramatische effect af jakkeren." (NRC Handelsblad, 8 november 2013) Van Veen vergelijkt het woordgebruik van Bouzamour met de spitsvondige taalcapriolen van de Jeugd van Tegenwoordig. Ruyters noemt Bouzamour ongevormd en zij vindt dat de schrijver de touwtjes niet strak genoeg in handen heeft, maar "met zijn warmte en zelfspot geeft hij kleur aan het thema van opgroeien in twee werelden." (Trouw, 16 november 2013) Serdijn stelt in haar recensie dat "gretigheid" dit debuut kenmerkt, het "uit zich in ontelbare vergelijkingen, niet alle volmaakt, sommige overbodig, andere slecht, maar naarmate het verhaal vordert steeds treffender." (Volkskrant, 23 november 2013) Ook gaat Serdijn in op de thematiek van het boek, het leven in twee culturen. Dit leven levert niet alleen maar nadelige gebeurtenissen op, maar ook geestige en leerzame momenten. "De verwarring, het onbegrip maar ook de gekkigheid die een botsing van milieus teweegbrengt, kun je haast uittekenen."(Volkskrant, 23 november 2013) Ook De Veen is te spreken over het deels autobiografische verhaal van Bouzamour: "Bouzamour heeft een waardevol verhaal te vertellen over multiculturele identiteit en opgroeien en liefde. Maar dat Sams verhaal rooskleuriger eindigt dan dat van de schrijver, die inmiddels met enkele dierbaren gebrouilleerd raakte, is wel een confronterend gegeven." (NRC Handelsblad, 08 november 2013)

De manier waarop Bouzamour schreef over de Islam tergde zijn ouders. Zodra zijn analfabete ouders dachten te weten waar het boek over ging vervingen ze de sloten en was Bouzamour niet meer welkom. Ruyters haalt in haar recensie deze situatie aan en laat ook zien hoe de schrijver de spot drijft met de Islam. Bij Pauw&Witteman "gaf Bouzamour zijn ouders en alle anderen die zijn boek bij voorbaat verketterden dan maar wat munitie in handen, door op televisie de meest hitsige scène voor te lezen."(Trouw, 16 november 2013) In deze seksscène vertelt de hoofdpersoon hoe hij op zijn knieën zit, met zijn handen op zijn bovenbenen en geniet van wat er gebeurt. Deze manier van zitten vergelijkt hij met de manier waarop moslims het gebed eindigen en zeggen: 'Moge de vrede en de genade van Allah met u zijn.' In een interview in *Trouw* vertelt Bouzamour zelf over de spot die hij met het geloof drijft:

> Er staat bijvoorbeeld in de Koran: 'de hemel zit onder de voeten van je moeder'. Dat betekent: wees lief voor je moeder. En mijn hoofdpersoon Sam zegt een keer baldadig: 'O, ruikt de hemel dan naar zweetvoeten?' Nou vraag ik je: is dat erg? Ten eerste: het is fictie, ten tweede: mijn moeder heeft geen zweetvoeten, ten derde: als ze zweetvoeten had, waarom mag ik daar geen grappen over maken?
> (Trouw, 22 november 2013)

Bouzamour ziet de Islam als iets wat hem opgelegd is en waar hij dus niet zelf voor heeft kunnen kiezen. Inmiddels maakt hij geen deel meer uit van de Islamitische gemeenschap. Hij vindt dat iedereen voor zichzelf moet denken en ziet godsdienst als makkelijk, waarin de regels al vastliggen.

7. De "nieuwe garde" – Özcan Akyol

7.1. Biografie Özcan Akyol

Özcan Akyol is geboren op 7 april 1984 in Deventer. Zijn ouders zijn van Turkse afkomst en waren in tegenstelling tot de rest van de Turkse gemeenschap in Deventer niet gelovig. Van huis uit heeft Akyol niet veel meegekregen. Alles draaide om geld en vooral om het gebrek hieraan. Zijn vader dronk veel en hij tiranniseerde de rest van het gezin. Akyol heeft nooit liefde en genegenheid ervaren van zijn ouders. Hij hing veel op straat om maar niet thuis te hoeven zijn bij zijn ouders die toch niets om hem leken te geven. Op zijn twintigste belandde Akyol in de gevangenis voor diefstal en afpersing. In de gevangenis begon hij met het lezen van gerenommeerde literatuur. Hij leerde nieuwe woorden en verslond de boeken van de 'bajesbieb'. Toen hij vrijkwam begon hij met het schrijven van zijn debuutroman *Eus.* Deze roman verscheen in het najaar van 2012 bij uitgeverij Prometheus en werd wisselend ontvangen. Prominenten in de literaire wereld lauwerden zijn manier van schrijven. Ze noemden hem "gewetenloos" (van de Keuken, 2012), "talentrijk" (Brusselmans, 2012), en "oprecht" (Giphart, 2012). Vanuit de Islamitische gemeenschap kwamen negatieve reacties. Hij zou het geloof bespotten en negatief benaderen. Momenteel is Akyol bezig met zijn tweede boek. Dit volledig autobiografische boek verschijnt naar alle waarschijnlijkheid in februari 2015 (www.ozcanakyol.nl, 2014).

7.2. Recensies over het werk van Özcan Akyol

In 2012 debuteerde Akyol met zijn roman *Eus,* zijn enige roman tot nu toe. Hij schreef mee aan een editie van *Hard Gras* en hij publiceerde in mei 2014 de bloemlezing *Hé scheids, jij hebt thuis zeker niks te vertellen?*. In *Eus* beschrijft hij het leven van Eus. Volgens Akyol is tachtig tot negentig procent van het verhaal waargebeurd en dus kan het verhaal semi-autobiografisch genoemd worden.

Akyol is net als Bouzamour een tweede generatie allochtoon. Zijn ouders zijn geboren in Turkije, hij is geboren in Deventer. Beide ouders zijn analfabeet, spreken slecht Nederlands en zijn niet religieus. In slechts één recensie wordt het "allochtone schrijverschap" aangehaald. Jeroen Vullings vindt het interessant dat Akyol zich direct fors afzette tegen het klassieke allochtonenproza "(van 'de poseur' Abdolah), waarin het clichématig gaat over het land van herkomst 'met vijgenbomen en een pratend schaap'." (Vrij Nederland, 27 november 2012) Vullings laat verder niet merken of hij vindt dat Akyol met zijn werk ook tot dit 'allochtonenproza' behoort. Wel merkt hij op dat al vroeg in het boek een schaap in een Turks

dorp voorkomt. Het schaap wordt geslacht ter ere van de besnijdenis van Eus en zijn broers. De hoop van Vullings dat Akyol een verfrissende ander aanpak zou hebben vervaagt meteen. Vullings is niet te spreken over het debuut van Akyol. In zijn recensie spreekt hij van een "taalratjetoe" (Vrij Nederland, 27 november 2012) en het ontbreekt de roman aan stijl:

> Het wemelt van de archaïsmen ('schreiend'), van Bargoens ('peiger'), volkse uitdrukkingen van een paar decennia terug ('pipo'), academische kennis: 'Plotsklaps beëindigde ze de relatie. Met een drogreden.'Die soorten woordgebruik kleven niet verschillende personages aan, opdat Akyol ze van een hen typerend register kan voorzien. Nee, die taalratjetoe komt uit de mond van de verteller.
> (Vrij Nederland, 27 november 2012)

De personages gebruiken in een en dezelfde alinea "de woorden van een badinerende kwaliteitskrantpolemist, straattaal, weinig courante woordenboekvondsten en studentikoze uitdrukkingen". (Vrij Nederland, 27 november 2012) Het wordt onduidelijk wie het verhaal vertelt. Het straatschoffie Eus moet het verhaal vertellen, maar door het precieuze taalgebruik van de schrijver komt het verhaal van Eus niet tot zijn recht. Het taalgebruik waar Vulings het over heeft is het taalgebruik dat Akyol zich in de gevangenis heeft aangeleerd. Tijdens het lezen van werken van Céline en Nabokov schreef Akyol de moeilijke woorden op in een schriftje om ze vervolgens uit zijn hoofd te leren. Zijn vocabulaire was tot die tijd beperkt. Zoals hij zelf zegt is hij voor galg en rad opgegroeid en heeft hij weinig kansen gekregen. Hij werd door zijn ouders op zestienjarige leeftijd van school gehaald om te gaan werken, er moest geld in het laatje gebracht worden. Het vocabulaire waarmee hij Eus het verhaal laat vertellen komt dus niet overeen met zijn eigen vocabulaire van de tijd voordat hij in de gevangenis zat.

Ook de vorm van het verhaal, "een en-toen-en-toen-verhaal", gooit geen hoge ogen bij Vullings. Hij wachtte geduldig totdat Akyol een wending zou aanbrengen in Eus' verhaal, maar "Door de forse omvang van het relaas van Eus' schelmse belevenissen, met meisjes, baantjes, kleine criminaliteit, knokpartijtjes, gezuip – bijna driehonderd pagina's in letters van een schrieperig formaat – wordt de vertelling monotoon en saai." (Vrij Nederland, 27 november 2012)

In interviews laat Akyol met stevige woorden weten geen multicultiboek te hebben geschreven en geeft daarmee ook af op het genre migrantenliteratuur:

> Die hele linkse multiculti-elite is racistischer dan de gemiddelde PVV-aanhanger. Ze geilen op romans van buitenlanders en hebben er belang bij dat het allochtoontje klein en zielig wordt gehouden. Vaak gaan die romans over het hetzelfde: het thuisland, de

> bergen en dieren daar, en de intense familieband. Ze romantiseren het leven. Dat komt me echt de strot uit. (Metro, 31 oktober 2012)

Akyol schrijft inderdaad niet over een intense familieband en het geboorteland van zijn ouders. Hij heeft er geen herinneringen aan, is er niet geboren. Ook Serdijn merkt in haar recensie in de *Volkskrant* op dat het feit dat Eus in het boek Turkse ouders heeft van ondergeschikt belang is. Het verhaal gaat over "een jongen die niet deugen wil, zijn school niet afmaakt en via zijn broer in de criminaliteit belandt." (de Volkskrant, 10 november 2012) Deze jongen is geboren in een achterbuurt en de ouders zijn niet in staat hun kinderen op te voeden. Eus had net zo goed Nederlandse ouders kunnen hebben, de afkomst en het geloof van de ouders zijn niet van betekenis in het boek. Zelf voelt Akyol zich ook veel meer Nederlander dan Turk. Dat het boek zich in een omgeving met veel Turken afspeelt, komt omdat dat een deel uitmaakt van zijn verleden vertelt hij in een interview in *De Morgen*. "Maar ik kan je verzekeren: dat zal zeker niet in al mijn volgende boeken zo zijn." (De Morgen, 8 december 2012) voegt hij daaraan toe.

8. KENMERKEN MIGRANTENLITERATUUR BOUZAMOUR & AKYOL

In dit hoofdstuk worden de drie eigenschappen van de definitie van migrantenliteratuur die in het eerste hoofdstuk van deze scriptie geformuleerd zijn langs de literatuur van Mano Bouzamour en Özcan Akyol gelegd. De eerste eigenschap van migrantenliteratuur is de niet-westerse afkomst van de auteurs. Bouzamour en Akyol zijn beide geboren in Nederland, hun ouders echter niet. De ouders van Bouzamour en Akyol zijn respectievelijk geboren in Marokko en Turkije. Een niet-westerse allochtoon is volgens het CBS een "allochtoon met als herkomstgroepering een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije" (www.cbs.nl). Zowel Marokko als Turkije vallen volgens het CBS onder de noemer van niet-westerse allochtoon. Beide schrijvers zijn tweedegenratieallochtonen. Volgens het CBS heeft "een tweedegeneratieallochtoon als herkomstgroepering het geboorteland van de moeder, tenzij dat ook Nederland is. In dat geval is de herkomstgroepering bepaald door het geboorteland van de vader" (www.cbs.nl) Dit betekent dat beide schrijvers van niet-westerse afkomst zijn.

De tweede eigenschap is de Nederlandse taal waarin geschreven wordt, en niet meer de moedertaal of, bij de tweede generatie, de taal van de ouders. In het woordenboek Van Dale wordt moedertaal omschreven als "de taal van het land waar iemand geboren is" (www.vandale.nl) Voor beide schrijvers geldt dat Nederlands de moedertaal is omdat ze hier geboren zijn. De taal van hun ouders is een andere. Het Turks is de taal van de ouders van Akyol en voor de ouders van Bouzamour is dit het Arabisch. Bouzamour en Akyol schrijven hun romans in het Nederlands en niet in de taal van hun ouders.

De derde eigenschap betreft de inhoud van de boeken van de auteurs, namelijk het schrijven over de problematiek van het leven tussen twee culturen. Het vaste decor dat Anbeek (2002) ziet in het werk van de Marokkaans-Nederlandse auteurs komt voor het grootste gedeelte voor in *De belofte van Pisa*. Samir, de hoofdpersoon, heeft moeite met het gezag en het gedrag van zijn vader, die vast blijft houden aan de Marokkaanse cultuur en tradities. Samir komt op een middelbare school terecht waar van die Marokkaanse cultuur niets te zien is. Hij probeert een wereld te creëren waarin beide culturen samen kunnen komen omdat hij niemand wil kwetsen, hij wil niet kiezen tussen de twee culturen. Samir valt van zijn geloof en krijgt zelfs een niet-islamitische vriendin. De manier waarop Samir iedereen tevreden probeert te houden levert botsingen op met zijn ouders en met zijn vriendin. Ook in de roman *Eus* komt de problematiek van het leven tussen twee culturen voor. In het boek wordt het leven beschreven van Eus. Hij groeit op in een gastarbeidersgezin, zijn vader heeft

zichzelf af laten keuren na vijftien jaar werken in de fabriek, zijn moeder heeft ‘duidelijk haar beperkingen’ aldus Akyol. De buurt waarin Eus opgroeit, is al niet veel beter, het mag gerust een achterbuurt genoemd worden met kleine criminaliteit die welig tiert. De ouders van Eus zijn na hun vertrek uit Turkije blijven leven in de jaren zeventig, ze zijn ouderwets en hebben geen ontwikkelingen doorgemaakt. Door zijn slechte thuisbasis en het gevoel niet serieus te worden genomen komt hij in de criminaliteit terecht. Uiteindelijk wordt hij opgepakt en komt hij in de gevangenis terecht. Zowel Bouzamour als Akyol schrijven over een thuissituatie met ouders die zijn blijven leven in het verleden en er ouderwetse normen en waarden op na houden. Buitenshuis komen de hoofdpersonen in aanraking met de Nederlandse cultuur en deze strookt niet met de ouderwetse Marokkaanse en Turkse cultuur waarmee ze opgevoed worden.

9. CONCLUSIE

In de inleiding van deze scriptie zijn de volgende vragen geformuleerd:

1. In hoeverre behoren de schrijvers Hafid Bouazza en Abdelkader Benali met hun literaire werk tot het genre migrantenliteratuur volgens de kenmerken zoals beschreven in de behandelde literatuur over migrantenliteratuur?
2. In hoeverre behoren de schrijvers Özcan Akyol en Mano Bouzamour met hun literaire werk tot het genre migrantenliteratuur volgens de kenmerken zoals beschreven in de behandelde literatuur over migrantenliteratuur?

Getracht werd een antwoord te verkrijgen op deze vragen door middel van het bestuderen van artikelen en recensies betreffende de term en het genre migrantenliteratuur. In de behandelde artikelen werden verschillende definities van migrantenliteratuur onderzocht. In de recensies werd de inhoud van de boeken besproken door recensenten en hoe die recensenten betekenis geven aan migrantenliteratuur.

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie komen de verschillende definities van migrantenliteratuur aan bod. De kenmerken van migrantenliteratuur die in de besproken artikelen genoemd worden zijn samengevoegd tot een overzichtelijke definitie. Aan de term migrantenliteratuur zijn drie eigenschappen gehangen, te weten:

1. De auteurs zijn van niet-westerse afkomst.
2. De taal waarin geschreven wordt is niet meer de moedertaal of, bij de tweede generatie, de taal van de ouders.
3. Het schrijven over de problematiek van het leven tussen twee culturen.

In hoofdstuk vijf werden deze eigenschappen langs de literatuur van Hafid Bouazza en Abdelkader Benali gelegd. Volgens de drie eigenschappen behoort de literatuur van beide schrijvers tot het genre migrantenliteratuur. De auteurs zijn van Marokkaanse afkomst. Volgens de definitie van het CBS hebben “niet-westerse allochtonen als herkomstgroepering een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije” (www.cbs.nl). Aangezien Marokko in Afrika ligt zijn beide schrijvers dus van niet-westerse afkomst. Ook schrijven Bouazza en Benali hun romans in het Nederlands en niet in hun moedertaal, respectievelijk Arabisch en Tamazight. Een terugkerend thema in het werk van de auteurs is het leven tussen twee culturen en dan met name het uit het oog verliezen van Marokkaanse tradities die door de ouders worden geprobeerd hoog te houden. Ook de schrijfstijl en de inhoud van de romans zijn tegenstellend. Het hoogwaardige Nederlands waarin geschreven wordt staat in contrast met de spottende verhalen over Marokkaanse tradities, normen en waarden.

Ook de literatuur van de nieuwe generatie “allochtone schrijvers” wordt langs de drie eigenschappen van migrantenliteratuur gelegd. Dit gebeurt in hoofdstuk acht van deze scriptie. Volgens de drie eigenschappen van migrantenliteratuur, geformuleerd in hoofdstuk twee, behoort ook de literatuur van Bouzamour en Akyol tot het genre migrantenliteratuur. Beide schrijvers zijn zelf geboren in Nederland, maar hun ouders niet en dus zijn zij tweedegeneratieallochtonen. Volgens het CBS heeft “een tweedegeneratieallochtoon als herkomstgroepering het geboorteland van de moeder, tenzij dat ook Nederland is. In dat geval is de herkomstgroepering bepaald door het geboorteland van de vader” (www.cbs.nl) Dit betekent dat beide schrijvers van niet-westerse afkomst zijn. Bouzamour en Akyol schrijven hun romans in het Nederlands. Het Nederlands is hun moedertaal omdat ze in Nederland geboren zijn. Zoals eerder gezegd zijn Bouzamour en Akyol tweedegeneratieallochtonen en dit wordt meegenomen in de tweede eigenschap van de definitie van migrantenliteratuur. Ze schrijven niet in de taal van hun ouders, wat het Arabisch is voor Bouzamour en het Turks voor Akyol. Ook het thema van het schrijven over de problematiek van het leven tussen twee culturen komt in het werk van beide schrijvers voor. Ze schrijven beide over de belabberde opvoeding van hun ouders en het willen behouden van de Marokkaanse en Turkse tradities. De ouders blijven leven in het verleden en laten de Nederlandse cultuur links liggen. Die Nederlandse cultuur komen de beide hoofdpersonen buitenshuis wel tegen. Doordat de ouders zover afstaan van de Nederlandse cultuur doen ze niet mee in de maatschappij en moeten de hoofdpersonen het zelf uitzoeken. Dit brengt ze in de problemen met foute vrienden doordat ze een deel van de opvoeding missen.

Uit mijn onderzoek blijkt dat voor beide duo’s gezegd kan worden dat zij tot het genre migrantenliteratuur behoren.

De term migrantenliteratuur lijkt aan een herijking toe te zijn. De schrijvers die momenteel tot de migrantenliteratuur gerekend worden zijn vooral kinderen van gastarbeiders. De werving van deze gastarbeiders vond plaats tussen 1961 en 1973. De gastarbeiders worden eerstegeneratieallochtonen genoemd omdat zij in het buitenland geboren zijn en minstens één van de ouders ook in het buitenland geboren is. Voor veel van deze gastarbeiders geldt dat hun kinderen in Nederland geboren zijn. Deze kinderen worden tweedegeneratieallochtonen genoemd, omdat zij zelf in Nederland geboren zijn en van wie ten minste één ouder in het buitenland geboren is. De kinderen van deze tweedegeneratieallochtonen worden geen allochtoon meer genoemd, omdat vaak beide ouders in Nederland geboren zijn. Ook zal de

‘derde generatie’ steeds minder last hebben van de problematiek van het leven tussen twee culturen omdat beide ouders opgegroeid zijn in Nederland, en zich dus de westerse cultuur eigen hebben gemaakt. De ‘derde generatie’ zal ook voornamelijk opgroeien met de Nederlandse taal. Zij leren deze taal op school, maar ook hun ouders zijn met de Nederlandse taal opgegroeid. De drie kenmerken van migrantenliteratuur zullen dus niet meer toepasbaar zijn op deze generatie.

Uiteraard zullen er schrijvers blijven opstaan die onder de noemer migrant of allochtoon vallen. Deze schrijvers zullen ook afkomstig zijn uit niet-westerse landen, maar waarschijnlijk niet zo massaal als de kinderen van de gastarbeiders die naar Nederland migreerden in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. De achtergrond van de schrijvers die nu tot de migrantenliteratuur worden gerekend is compleet anders dan de achtergrond van allochtonen die om een andere reden en uit een andere cultuur naar Nederland zijn gemigreerd. Ook is het vreemd te noemen dat alleen niet-westerse allochtonen tot de migrantenliteratuur worden gerekend. Een reden hiervoor kan zijn dat deze schrijvers niet te maken hebben met de problematiek van het leven tussen twee culturen omdat de cultuur uit hun vaderland veel overeenkomsten vertoont met de Nederlandse cultuur.

De samenstelling van de Nederlandse samenleving is aan het veranderen. De afgelopen twee decennia zijn er veel arbeidsmigranten naar Nederlands gemigreerd. Van 1996 tot nu is het aantal Polen die woonachtig zijn in Nederland vervijfvoudigd en het aantal Bulgaren dat nu in Nederland woont is zelfs bijna vijftien keer zoveel als in 1996 . Uit landen als Irak, Eritrea, Afghanistan en Syrië komen vooral asielzoekers naar Nederland. Van deze arbeidsmigranten en asielzoekers zullen er veel weer terug gaan naar het vaderland, maar een groot deel zal in Nederland blijven wonen. Binnen deze groepen zullen ook schrijvers opstaan en in het Nederlands gaan schrijven. Deze verschillende bevolkingsgroepen hebben allemaal een andere achtergrond en zijn met andere doelen en redenen naar Nederland gekomen dan de gastarbeiders in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. De kenmerken van migrantenliteratuur zijn vaak niet van toepassing op deze verschillende bevolkingsgroepen en dus zal de term in de toekomst uitgebreid moeten worden of er zal een nieuwe term moeten ontstaan om de literatuur van toekomstige allochtone schrijvers te kunnen plaatsen binnen de toekomstige Nederlandse literaire wereld. Ik ben van mening dat de Nederlandse literatuur van allochtone schrijvers in de toekomst multiculturele literatuur genoemd moet worden. Deze ‘vriendelijke’ term omvat alle mogelijke culturele achtergronden van allochtone schrijvers, van westers tot niet-westers en de term laat ook ruimte over voor de Nederlandse cultuur die voor veel schrijvers van allochtone afkomst een belangrijk deel van hun leven zal

zijn. De termen migrantenliteratuur en allochtonenliteratuur wekken de indruk dat de schrijvers vooral migrant en allochtoon zijn en dat zij niet volledig geïntegreerd zijn in Nederland. De term multiculturele literatuur geeft aan dat de schrijvers van buitenlandse afkomst zijn, maar dat ze in Nederland zijn geïntegreerd en ook deze cultuur meenemen in hun literaire werk. Ook maakt het binnen de term multiculturele literatuur niet uit of de allochtone schrijvers van westerse of niet-westerse afkomst zijn. Alle literatuur geschreven door allochtone schrijvers valt onder de term multiculturele literatuur.

10. LITERATUUR

Anbeek, T. (2002). Doodknuffelen. Over Marokkaans-Nederlandse auteurs en hun critici. In: T. D'haen (Ed.), *Europa buitengaats. Koloniale en postkoloniale literaturen in Europese talen* (pp. 289-301). Geraadpleegd op http://www.dbnl.org/

Anbeek, T. (1999). Fataal succes. Over Marokkaans-Nederlandse auteurs en hun critici. *Literatuur, 16*(6), 335-342. Geraadpleegd op http://www.dbnl.org/

Benzakour, M. (2004). Een groteske woordkunstenaar in domineesland. In: R. Buikema & M. Meijer (Ed.), *Kunsten In Beweging 1900-1980. Cultuur en Migratie in Nederland.* Den Haag, Nederland: Sdu Uitgevers.

Blom, O. (1998, 8 mei). Bouazza geniet van de taal als een fijnproever van wijn. *Trouw.* Geraapleegd op http://www.trouw.nl/

De Graef, O., & Louwerse, H. (2000). The Alteration of Amsterdam: Hafid Bouzza's Entertainment of Cultural Identity. *Yearbook of European Studies,15*(1), 35-52.

Goedegebuure, J. (1996, 16 augustus). De exotica van het gezochte woord. *HP/DE TIJD,* p. 103-104.

Goedegebuure, J. (1998, 1 mei). Morsen met woorden. *HP/DE TIJD*, p. 104-105

Goedkoop, H. (1996, 25 oktober). Een borrelende smeltkroes van stijlen. *NRC Handelsblad.* Geraadpleegd op http://www.nrc.nl/

Goedkoop, H. (1998, 8 mei). Een taal graaft haar eigen graf. *NRC Handelsblad.* Geraadpleegd op http://www.nrc.nl/

Grüttemeier, R. (2005). Nederlandse migrantenliteratuur in Duitse vertaling. Een receptieonderzoek naar de journalistieke literatuurkritiek. *Neerlandica Extra Muros, 43*(1), 1-11. Geraadpleegd op http://www.ivnnl.com/

Koelemeijer, J. (1997). Benali's 'Bruiloft aan zee' is 'best wel een Marokkaans boek geworden'; 'Literatuur moet ernstig zijn, dacht ik toen nog'. *De Volkskrant.* Geraadpleegd op http://www.volkskrant.nl/

Louwerse, H. (2009). 25 jaar sinds Gekke Mustafa. *Vlaanderen, 58* (328), 266-269. Geraadpleegd op http://www.kunsttijdschriftvlaanderen.be/

Louwerse, H. (2001). Zwartrijders in de Nederlandse literatuur: het motief van de queeste in de migrantenliteratuur. *Perspectieven voor de internationale neerlandistiek in de 21ste eeuw. Handelingen Veertiende Colloquium Neerlandicum, 14,* 169-178. Geraadpleegd op http://www.dbnl.org/

Minnaard, L. (2008). *New Germans, New Dutch. Literary Interventions.* Geraadpleegd op http://www.books.google.com/

Minaard, L. (2009). Miscommunicatie na migratie – Het literaire werk van Abdelkader Benali verkent de kloof tussen de generaties. *Vlaanderen, 58* (328), 286-291. Geraadpleegd op http://www.kunsttijdschriftvlaanderen.be/

Mulder, R. (1996, 7 juni). Mijn geheugen is preuts; Weelderig debuut van Hafid Bouazza. *NRC Handelsblad.* Geraadpleegd op http://www.nrc.nl/

Roep, N. (1996, 14 mei). 'Literatuur staat in mijn ogen boven eerbiedig- of oneerbiedigheid' Hafid Bouazza (26) wil niet over de positie van migranten schrijven 'Ik ben er achter gekomen dat identiteit totaal niet belangrijk is'. *Trouw.* Geraadpleegd op http://www.trouw.nl/

Ruyters, J. (2013, 16 november). Het rooien tussen de rijken. *Trouw.* Geraadpleegd op http://www.trouw.nl/

Serdijn, D. (2013, 23 november). De belofte van Pisa. *De Volkskrant.* Geraadpleegd op http://www.volkskrant.nl/

Smid, A. (2013, 22 december). 'Ik ben niet de zoon die mijn vader wil dat ik ben'. *Trouw*. Geraadpleegd op http://www.trouw.nl/

Steinz, P. (2002, 22 februari). Het woord is aan de foetus. Abdelkader Benali schrijft een hollebollegijs van een boek. *NRC Handelsblad.* Geraadpleegd op http://www.nrc.nl/

Storm, A. (2009, 11 maart). Abdelkader Benali - De stem van mijn moeder. *Het Parool.* Geraadpleegd op http://www.parool.nl/

Topolska, U. (2004). Terminologische uitsluiting? Beschouwing over de terminologische benadering van het werk van Nederlandse schrijvers met een andere culturele achtergrond. *Neerlandistiek de grenzen voorbij. Handelingen Vijftiende Colloquium Neerlandicum, 15,* 349-363. Geraadpleegd op http://www.dbnl.org/

Truijens, A. (1998, 15 mei). Ja, zo smaakt kattenkwaad. Bouazza's lofzang op de verbeelding. *De Volkskrant.* Geraadpleegd op http://www.volkskrant.nl/

Uffelen, H. V. (2004). Geboren worden is een vorm van herinneren (Over de Nederlandstalige literatuur van de allochtonen). *Thesaurus polyglottus et flores quadrilingues. Festschrift für Stanislaw Predota zum, 60,* 691-708. Geraadpleegd op https://www.ned.univie.ac.at/sites /default/files/Geboren%20worden%20is%20een%20vorm%20van%20herinneren.pdf

Van Veen, T. (2013, 8 november). Tussen Concertgebouw en buurthuis. *NRC Handelsblad.* Geraadpleegd op http://www.nrc.nl/

Vullings, J. (1997, 5 april). We zien wel waar het uitkomt. *Vrij Nederland,* p. 69.

Vulling, J. (2009, 28 maart). 'De stem van mijn moeder' - Abdelkader Benali. *Vrij Nederland.* Geraadpleegd op http://www.vn.nl/

Vullings, J. (2012, 27 november). Kut is goed. *Vrij Nederland.* Geraadpleegd op http://www.vn.nl/